

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИРОБНИЧОГО ПЕРСОНАЛУ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Постановка проблеми. Становлення нової освітньої парадигми в українському соціумі відбувається в умовах світових глобалізаційних та інтеграційних процесів. Формування загальноєвропейського суспільства знань, стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, завдання підготовки конкурентоспроможного виробничого персоналу різних секторів економіки та сфери послуг вимагають усебічного осмислення нового змісту професійної освіти й навчання (vocational education and training), що завжди була одним із факторів економічної потужності держави та актуальним об'єктом дослідження педагогічної науки. Адже XXI століття, на думку професора О. Коваленко [4], є століттям конкуренції за кваліфіковану робочу силу, яка має стати головним чинником, що визначатиме успішність розвитку будь-якої країни.

Проблемою сьогодення є неефективність системи професійної освіти й навчання (ПОН), яка не стикується як з реальними й перспективними потребами економіки в кадрах, так і з сучасними вимогами до їх кваліфікації, а в результаті – якість підготовки випускників, їхні компетенції не працюють на випередження.

Беручи до уваги той факт, що у глобальних рейтингах конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) Україна посідає 73 місце поміж 134 країн світу (у 2008-2009 рр.) [2], вважаємо, що важливим аспектом методологічного підходу до розгляду досліджуваної проблеми є недостатньо чітке використання *принципу системності*, оскільки при більш ґрунтовному ставленні до системи професійної підготовки виробничого персоналу професійну освіту й навчання необхідно розглядати в контексті освітньої системи загалом, тобто досліджувати всі її рівні. Усе це *актуалізує пошук варіативних аспектів становлення системи професійної освіти й підготовки виробничих кадрів як стратегічного ресурсу інноваційного розвитку вітчизняної соціально-економічної інфраструктури*.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. «Концепція розвитку професійної освіти й навчання в Україні (2010-2020 рр.)» наголошує, що *стримуючими факторами розв'язання наявних проблем* і формування єдиної концептуально узгодженої й науково-обґрунтованої державної політики щодо модернізації *системи професійної освіти й навчання впродовж життя* є недосконалість законодавчих та інших нормативно-правових актів, якими регулюються питання сфери професійної освіти, неврахування ними кардинальних змін, що відбуваються в економіці та суспільному житті країни, фінансування за залишковим принципом [5]. Науковий базис парадигми професійної освіти й навчання впродовж життя складають праці вітчизняних вчених В. Андрушенка, І. Зязюна, В. Кременя, С. Максименко, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, О. Чалого [6], які визначають, що об'єктивною потребою сьогодення і водночас імперативом державної політики в галузі освіти є створення умов для функціонування якісної системи неперервної професійної освіти й навчання, що є справжнім підґрунтям успіху України в співвідношенні цивілізацій. Тотожні погляди на цю проблему висловлюють російські дослідники С. Вершловський, В. Горохов, Л. Коханова, О. Даринський, О. Купцов, О. Олейникова, В. Оношкін тощо. Ідею неперервної освіти, що трактується як «триваюча освіта» (continuing education, continuous education), «довічна освіта»

(life-long education), «перманентна освіта» (permanent education, l'education permanente), «подальша освіта» (further education), «освіта дорослих» (adult education, l'education des adult's), підтримували зарубіжні науковці Р. Дейв, Ж. Делор, Ф. Джессап, А. Кроплі, А. Корреа, Д. Х'юсман, Х. Фрезе тощо. Слід наголосити, що в контексті неперервної професійної освіти *питання теоретико-методологічного обґрунтування підготовки сучасного виробничого й педагогічного персоналу набуває пріоритетного значення* [8].

«Біла книга національної освіти України» зазначає, що забезпечення випереджувального розвитку системи професійної освіти й навчання, спрямованої на максимальне задоволення освітніх потреб особистості, вітчизняної економіки у кваліфікованих кадрах, забезпечення відповідальності рівня їхньої кваліфікації та компетентностей вимогам роботодавців, можливе за умов: удосконалення законодавства; підвищення ефективності управління; забезпечення взаємозв'язку ринку освітніх послуг і ринку праці; досягнення нової якості та результативності професійної освіти; підвищення соціального статусу і професіоналізму педагогічних працівників, посилення державної підтримки; створення єдиного відкритого інформаційного простору; поглиблення міжнародної співпраці тощо [2].

Грунтовне теоретико-практичне значення має «Глосарій основних термінів професійної освіти й навчання», який тлумачить «системний підхід до підготовки кадрів» (systematic approach to staff training) як «організаційну структуру, що складається із систем, підсистем, компонентів і видів діяльності (наприклад, визначення цілей, планування курсу, перевірки, реалізації, методи підготовки кадрів і навчання, навчальні засоби, відстеження функціонування тощо)» [3, с.137].

Незважаючи на амбівалентність, тобто суперечливість проблеми системності професійної підготовки виробничого персоналу, вітчизняними науковцями і практиками [1, 4, 7, 8, 9] система ПОН розглядається як *єдиний поліфункціональний комплекс*, завдання якого – забезпечення різних галузей економіки та сфери послуг кваліфікованими фахівцями, оскільки кардинальні зміни в структурі суспільного виробництва вимагають від професійної освіти й навчання закономірної реакції на виклик часу й суспільства, висувають високі вимоги до професійно значущих якостей трудового капіталу, конкурентоспроможного та мобільного на світовому ринку праці.

Процес формування інноваційного суспільства визначає *функціональними особливостями професійної освіти* не тільки здатність надавати тим, хто навчається, накопичений за попередні роки обсяг знань і навичок, але й підвищувати здатність до сприйняття й використання на практиці нових наукових ідей, технічних інструментів та методів виробництва, формувати у працівників новаторські здібності, ініціативу та підприємливість [4].

За умов динамічного розвитку соціально-економічної інфраструктури та сфери послуг зокрема, під високим професіоналізмом фахівців слід розуміти не тільки їхній відповідний кваліфікаційний рівень виконання трудових операцій і дій, але й сформованість професійно-особистісних якостей, що виявляються в культурі організації праці, технологічній дисциплінованості в процесі виробництва, відповідальності, умінні самостійно знаходити рішення у складних виробничих ситуаціях тощо. Гарантією соціальної захищеності випускника професійного навчального закладу є його конкурентоспроможність на ринку праці, що, безумовно, ґрунтується на широкій політехнічній основі навчання та професійній підготовці [7, с. 1].

Вирішення цієї конструктивної проблеми вимагає створення цілісної обґрунтованої концепції підготовки виробничого персоналу на науково-методологічному, теоретико-методичному рівнях, а також всебічного застосування вивченого досвіду до практичного використання в навчальних закладах системи ПОН, яка має стати більш гнучкою та адаптивною, щоб відповідати потребам сучасної економіки й ринку праці, що постійно змінюються. Показником такої відповідності є *узгодження вимог ринку праці з пропозиціями ринку освітніх послуг*.

Постановка завдання. Безумовним є той факт, що настав час переведення акценту в дискусії з методологічних і загальнотеоретичних питань на предметний науковий аналіз результатів реального стану і перспектив розвитку системи професійної підготовки виробничих кадрів. І в цьому плані ми поділяємо думку академіка Н.Г. Ничкало [8, с.33], що *підготовка конкурентоспроможного виробничого персоналу має міжнародне значення*. Актуальність цієї проблеми підтверджується також тим, що питання її розв'язання є провідним у діяльності Міжнародної організації праці – International Labour Organization (МОП) ЮНЕСКО, Європейського Фонду Освіти - European Training Foundation (ЄФО), Європейського центру розвитку професійної освіти й навчання (CEDEFOP - European Centre for the Development of Vocational Training).

На окрему увагу заслуговує прийняття Другим Міжнародним конгресом у Сеулі (1999р.) Рекомендацій «Технічна і професійна освіта й навчання: Погляд у XXI століття», що переконливо доводить важливість значення професійної підготовки трудових ресурсів для сьогодення та майбутнього [9, с. 149].

Одним із провідних аспектів модернізації вітчизняної професійної освіти, що потребує аналізу різних наукових підходів, є осмислення проблеми співвідношення соціо- й персонцентричних аспектів теорії та практики підготовки виробничого персоналу з точки зору глобалізації та інтеграції світової економіки. Цей процес неможливий без ґрунтового вивчення сучасної освітньої ситуації, її базових принципів і нових тенденцій на різних рівнях дослідження:

- на *макрорівні* мають аналізуватися стратегічні завдання, переглядатися принципи функціонування системи ПОН, зміна її парадигми, адаптація до світових стандартів;
- на *мезорівні* досліджуються національні підходи до професійної підготовки виробничого персоналу як фактор інтеграції України до світового загального простору;
- на *мікрорівні* розглядається проблема продуктивної взаємодії конкретного навчального закладу ПОН із суб'єктами освітнього процесу, інтенсивної мобілізації його зовнішніх і внутрішніх ресурсів, усунення стереотипізації з навчально-виробничого процесу з метою підвищення якості освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу. Модернізація системи професійної освіти й підготовки виробничого персоналу – складний процес, тому його реалізація повинна ґрунтуватися на результатах глибоких наукових досліджень у тісній координації з практичним досвідом. У контексті інтеграції професійної освіти України до загальноєвропейського освітнього простору на перший план у системі підготовки виробничих кадрів для мобільності світового ринку праці виступає проблема *багаторівневої підготовки фахівців*, яка у «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті» є однією з *головних вітчизняних освітніх стратегій* та предметом дослідження цілої низки вітчизняних і зарубіжних науковців.

На трансформаційні процеси у системі ПОН безпосередньо впливають *фундаментальні тенденції розвитку суспільства й економіки*: відбувається перехід від індустріального суспільства до суспільства послуг; зникає «тейлоризація» праці,

відбувається її «інтелектуалізація»; найважливішою продуктивною силою та вирішальним фактором у конкуренції стають освіта й знання. Дані тенденції розглядалися Л. Бржестовською, Ю. Вайсом, О. Дубинським, В. Дьоміновим, В. Коваленко, Н. Ничкало, О. Мірошниченко в рамках міжнародного проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» [9, с.25]. Досліджувана проблема є важливим напрямом і необхідним завданням модернізації професійної освіти, визначальною передумовою її успішної реалізації. На думку С. Гончаренка, *фундаментальна освіта є сьогодні основою професійної гнучкості фахівця*, зумовленої постійними змінами в технології виробництва, в змісті професійної діяльності кваліфікованого робітника, вимогами сучасного ринку праці [8, с. 29].

Як глобальний об'єкт дослідження, система ПОН представлена досить значною кількістю наукових праць, серед яких значний інтерес становлять напрацювання провідних українських науковців, що проводили порівняльний аналіз стану професійної освіти в країнах Європейського Союзу (Н. Абашкіна, О. Авксентьева, Р. Антонюк, Т. Десятов, В. Жуковський, Н. Корсунська, В. Кудін, Н. Ничкало, Л. Пуховська, С. Романова) та детально вивчали освітні системи зарубіжних країн (Н. Бідюк, О. Глузман, Т. Кошманова, Н. Кутова, М. Лещенко, А. Лігоцький, О. Матвієнко, С. Сисоєва, А. Сбруєва, В. Сухомлинська, Л. Хомич) [1].

Узагальнення результатів вивчення європейського досвіду професійної підготовки виробничого персоналу дозволили сформулювати такі суперечності:

1. Спостерігаються глобалізаційні та інтеграційні процеси в загальноєвропейській системі підготовки кадрів і відсутні орієнтири вітчизняної системи професійної освіти й навчання в контексті входження до єдиного освітнього простору.

2. Існує об'єктивна необхідність використання в Україні європейського досвіду професійної підготовки виробничого персоналу, але разом із тим, не визначені провідні тенденції й пріоритетні характеристики його сучасного стану.

3. Зазначається, з одного боку, наявність різних моделей професійної підготовки виробничого персоналу сфери послуг у країнах Європейського Союзу, з іншого – відсутність її наукового осмислення та описання.

4. Відсутнє теоретичне обґрунтування впливу ринку праці на підготовку виробничого персоналу за наявності гострої необхідності в ньому висококваліфікованої робочої сили, яка враховує загальні тенденції та довгострокові перспективи розвитку держави.

5. Збільшується роль трудового персоналу в економічному розвитку держав (слід наголосити й на значенні трудової міграції) та при цьому відсутнє науково-педагогічне осмислення цього важливого явища.

Розгляд міжнародних документів, зокрема Лісабонської резолюції та Копенгагенської декларації показав, що питання підготовки сучасного виробничого персоналу в країнах-членах ЄС вирішується на найвищому політичному рівні, оскільки *трудоий капітал є складовою загальноєвропейської стратегії зайнятості та економічного розвитку*. Так, методологічну базу Копенгагенських рішень було сформовано під час розроблення й апробації різноманітних моделей у галузі забезпечення якості професійної освіти й навчання; оцінювання й сертифікації кваліфікацій та неформального навчання; розробки і впровадження стандартів ПОН; формування компетенції тощо. Саме обмін досвідом та узагальнення загальноєвропейських принципів модернізації системи

ПОН і стали *основою комплексної стратегії розвитку професійної підготовки виробничого персоналу* [8, с.34].

В умовах світової економічної та культурно-освітньої конвергенції прерогативою досліджень стають проблеми впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток професійної освіти й навчання (В. Андрущенко, О. Бражник, М. Ларіонова, О. Матвієнко, О. Олейнікова, Ю. Рубін, П. Сікорський), формування світового освітнього простору як філософської категорії (С. Гончаренко, Л. Губерський, В. Кремень, М. Лещенко, Л. Лук'янова, О. Сухомлинська, С. Сисоєва) або продукту педагогічної думки, що розвивається (І. Зязюн, А. Селиванов) [1].

Логічним наслідком загальноєвропейських інтеграційних процесів є не тільки перехід усіх сфер суспільного життя до інформаційно-техногенної фази розвитку, а й формування нових форм організації праці та зростання сектора послуг, що зумовлює виникнення нових професій, великої кількості спеціальностей, які вимагають інноваційної професійної підготовки. Стратегічною тенденцією розвитку професійної освіти й навчання є широкомасштабне й стрімке впровадження педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій у вітчизняних і зарубіжних професійних навчальних закладах (Р. Гуревич, Гж. Кедрович, І. Козловська), наукової організації праці на основі запровадження інформаційних технологій навчання (О. Аніщенко) [1].

Низка наукових розробок присвячена досить важливим для нашої проблеми питанням: загальному стану професійної освіти на початку ХХІ сторіччя (А. Гуржий, В. Зайчук, Н. Ничкало, О. Щербак), історико-педагогічним аспектам підготовки кваліфікованих кадрів (О. Аніщенко, О. Коханко, І. Лікарчук, С. Нікітчина, Н. Падун, О. Щербак), діагностиці, стану та розвитку педагогічної майстерності у професійних навчальних закладах (І. Зязюн, Т. Іванова, А. Кузьмінський, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Панченко, В. Пилипчук, Е. Помиткін, О. Семенов, М. Солдатенков), забезпеченню якісно нового кадрового потенціалу ПОН (О. Коваленко), теорії та практиці навчання, проблемам підготовки кадрів у ПТНЗ (Р. Гуревич, В. Лозовецька, Л. Лук'янова, Н. Ткачова), загальному огляду історичного розвитку зарубіжної освіти (І. Курляк), реаліям професійної підготовки в зарубіжних країнах у контексті інноваційних змін (Н. Абашкіна) тощо [1, 3, 4, 7, 8, 9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наданий вище компендіум вітчизняних і міжнародних наукових праць доводить, що проблема оновлення та модернізації професійної освіти й підготовки виробничого персоналу сфери послуг потребує проведення системних ґрунтовних досліджень, вивчення тенденцій розвитку освітніх систем розвинених європейських країн, оскільки реалізація вітчизняною системою ПОН окремих позитивних напрацювань зарубіжних професійних шкіл може бути врахована в процесі розроблення національної стратегії інтеграції системи професійної освіти й навчання до загальноєвропейського освітнього простору, а також дозволить змінити парадигму системи професійної підготовки конкурентоспроможного виробничого персоналу України в контексті його участі в загальноєвропейському ринку праці.

Список використаних джерел

1. Бібліографічний показник праць науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України (1993-2008 рр.): наукове видання / за ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 412 с.
2. Біла книга національної освіти України [Електрон. ресурс]: проект. – К.: АПН України, 2009. – Режим доступу: <http://www.novi.org.ua/projects/artek/2nd/APN.pdf>

3. Глосарій основних термінів професійної освіти й навчання / упоряд. Т.М. Десятов; за заг. ред. Н.Г. Ничкало. – К.: АртЕк, 2009. – 192 с.
4. Коваленко О.Е. Інженерно-педагогічні кадри: нові вимоги сьогодення [Електрон. ресурс] / О.Е. Коваленко // Пробл. інж.-пед. освіти: зб. наук. праць / Укр. інж.-пед. акад. – 2008. – № 21. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pipo/2008_21/08Koetnd.
5. Концепція розвитку професійної освіти й навчання в Україні (2010-2020 рр.) [Електрон. ресурс]: проєкт. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2009>
6. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / В. П. Андрущенко [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. – К.: Наук. думка, 2003.– 853 с.
7. Пальчук М.І. Педагогічні умови організації виробничої практики учнів вищого професійного училища кулінарного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М. І. Пальчук; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2005. – 21 с.
8. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. / за наук. ред. Н.Г. Ничкало; ред. кол.: С. У. Гончаренко [та ін.] – Хмельницький, 2009. – 498 с.
9. Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу ХХІ століття: зб. матеріалів, підготовлених у рамках реалізації укр.-нім. проєкту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні». – К., 2009.– 168 с.

Пальчук М.І.

Система професійної підготовки виробничого персоналу в наукових дослідженнях і педагогічній теорії

У статті представлено огляд наукових досліджень щодо проблемних питань професійної підготовки виробничого персоналу. Розкриваються перспективи розвитку системи професійної освіти в сучасних умовах із точки зору науково-практичного підходу. Визначені суперечності між пропозиціями ринку освітніх послуг та вимогами ринку праці.

Ключові слова: професійна підготовка, виробничий персонал, ринок праці, наукові дослідження, педагогічна теорія, принцип системності, сфера обслуговування.

Пальчук М.И.

Система профессиональной подготовки персонала в научных исследованиях и педагогической теории

В статье представлен обзор научных исследований по проблемным вопросам профессиональной подготовки производственного персонала. Раскрываются перспективы развития системы профессионального образования в современных условиях с точки зрения научно-практического подхода. Определены противоречия между предложениями рынка образовательных услуг и требованиями рынка труда.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, производственный персонал, рынок труда, научные исследования, педагогическая теория, принцип системности, сфера обслуживания.

M. Palchuk

System of Personnel Professional Education in Scientific Research Works and Pedagogical Theory

The author shows the review of scientific research works on the most problematical issues in the personnel training. The author debates about the perspectives of professional education development on the basis of scientific and practical approach in the present circumstances. The contradictions between the market offers of educational services and labor market demands have been determined.

Key words: professional training, production personnel, labor market, scientific research works, pedagogical theory, systems principle, services industry.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2010 р.